

SALÁT GERGELY
Kína, az új centrum

KÍNA, AZ ÚJ CENTRUM

SALÁT GERGELY¹

Absztrakt

Az elmúlt négy évtized gyors gazdasági fejlődésének köszönhetően Kína a világ egyik politikai-gazdasági pólusává, a többpólusú világrend fontos szereplőjévé vált. Ugyanakkor a kínai fejlődés nemcsak mennyiségi növekedést jelent, az ország a „reform és nyitás” korszakában az értékláncon felfelé lépdelve – a Wallerstein-féle világrendszer-elemzés kategóriáit használva – a perifériáról eljutott a félperifériára, s jó úton van afelé, hogy a centrumnak is része legyen vagy egy új centrummá váljék. Egyes kutatók szerint már most is „kvázi-centrumként” kell tekinteni rá, amely mind a félperifériától, mind a hagyományos magterületektől különbözik. Miközben még mindig jelentős olyan tevékenységet végez, amely a perifériára jellemző – alacsony hozzáadott értékű bérmunka a technológiát meghatározó hagyományos centrumok számára –, bizonyos szegmensekben már a centrumra jellemző szerepet tölt be, élenjáró technológiát alkalmaz, tőkét fektet be, természeti erőforrásokért cserébe ipari termékeket szállít, szabványokat szab meg. Az Övezet és Út kezdeményezés is értelmezhető a centrális pozíció visszanyerésére irányuló kísérletként. Ez a szerep nem új Kína számára, saját régiójában az ország a történelem nagy részében centrális szerepet játszott, csak az elmúlt bő másfél évszázadban szorult a perifériára, illetve a teljes izoláció állapotába, amelyben a nemzetközi munkamegosztásnak semmilyen módon nem volt része. Kína felemelkedése átrendezi a centrum–félperiféria–periféria viszonyokat Euráziában és az egész világban, ezzel a jelenlegi világrendszert is jelentősen átalakítja, alternatívát és nagyobb mozgásteret kínálva a jelenlegi centrumokkal szemben.

Kulcsszavak: Kína, világrendszer-elemzés, centrum, periféria

Abstract

Thanks to the rapid economic development in the past four decades, China has become one of the global political and economic poles, an important player in a multipolar world order. China's development is more than quantitative growth, as in the era of 'reform and opening up' the country has moved up the value chain, or using the categories of Wallerstein's world systems analysis, moved from the periphery to the semi-periphery, and is well on its way to become a part of the center or form a new center. According to some researchers, at present it should already be seen as a 'quasi-center' that differs from both the semi-peripheral and traditional core areas. While it still carries out significant activities, characteristic to the periphery, such as cheap labor with low added value for traditional centers defining technology, in certain segments it already plays a role more characteristic of centers, uses cutting-edge technology, sets standards, invests capital and supplies industrial products in exchange for natural resources. The Belt and Road Initiative can also be seen as an attempt to regain a central position. This role is not new to China, as in its own region the country has played a central role in much of history, and it was only in the last one and a half century when the country was pushed first to the periphery, then to a state of complete isolation, when it did not take part in the international division of labor. China's rise will reshape center–semi-periphery–periphery relations in Eurasia and around the world, significantly transforming the current world system, offering an alternative and more room for maneuver to current centers.

Keywords: China, world system analysis, center, periphery

1. Bevezetés

A maga teljességében Immanuel Wallerstein által kidolgozott világrendszer-elemzés (*world-systems analysis*) vagy elmélet (*theory*) szerint a modern világot három zóna alkotja: a centrum (magterületek), a félperiféria és a periféria, amelyek között nemzetközi munkamegosztás alakult ki oly módon, hogy az értéktöbblet a centrum felé áramlik (Wallerstein, 1974a, b, c, 2010, Lubieniecka, 2014, Cheng & Zhai 2021, p. 4). Az elméletet számos kritika érte, és sok kérdésre nem ad magyarázatot, ugyanakkor fogalmi keretei megfelelők arra, hogy Kína pozíciójának a változásait leírjuk vele. Anélkül, hogy elfogadnánk a világrendszer-elmélet egyes képviselőinek leegyszerűsítéseit, s a centrumot kizárólag „kizsákmányolóként”, a perifériát pedig kizárólag „kizsákmányoltként” értelmeznénk, az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy megmutassuk: Kína mind a Wallerstein-féle tipológia szerint, mint a fogalmak köznapi értelmében valaha centrumnak számított, aztán a perifériára szorult, ahonnan az utóbbi néhány évtizedben visszakerült a félperifériára, s esélye van arra, hogy előbb vagy utóbb újra a centrumba kerüljön. Sőt bizonyos szegmensekben már most centrális szerepet játszik. Kína előrelépésének óriási hatása lesz a világ s azon belül Eurázsia sorsára, hiszen a legnépesebb magország jöhet így létre, amely a maga logikája szerint igyekszik majd újjászervezni a szuperkontinentet. Ha a világrendszer-elemzést vagy akár az összes létező elméleti keretet nem is fogadjuk el, Kína hanyatlása, majd szemünk előtt zajló felemelkedése, s ezzel önálló pólussá válása egyértelmű. Ez önmagában megmagyarázza, hogy egy Euráziával foglalkozó folyóiratban miért van szükség egy Kínával és a kínaiakkal foglalkozó külön rovatra.

¹ Tanszékvezető egyetemi docens, PPKE BTK Kínai Tanszék, vezető kutató, Külügyi és Külgazdasági Intézet

2. A változás esélye

A „hosszú” 16. századtól kialakuló egységes kapitalista világgazdaságban a gazdasági centrummá egyértelműen a Nyugat, vagyis Nyugat-Európa és Észak-Amerika vált, az utóbbi egy-fél évszázadban kiegészülve néhány olyan országgal, mint Japán vagy Ausztrália. Ezek gazdaságaihoz a világ többi része (fél)perifériaként csatlakozott, alárendelt, kiszolgáló szerepet játszva nyersanyag-forrásként, alacsony hozzáadott értékű bér munka végzőjeként vagy más olyan módon, amely függőségbe hozta és ott tartotta őket. Földrajzilag a legfontosabb központ az Észak-Atlanti térség volt. A hagyományos Nyugat mellett az említett új centrumok feltűnése nem változtatta meg gyökeresen a helyzetet, mert ezek egyrészt szorosan kapcsolódtak a Nyugathoz, másrészt viszonylag kis méretűknél fogva sem a képesség, sem a szándék nem volt meg bennük a globális *status quo* megváltoztatására.

A világ természetesen bonyolultabb annál, mint hogy a centrum–periféria megkülönböztetéssel le tudjuk írni, hiszen egyrészt az erőviszonyok és pozíciók folyamatosan változnak, másrészt olyan lokális központok is kialakulnak, amelyek saját régiójukban centrumnak számítanak, globálisan viszont inkább perifériának vagy félperifériának, s az aszimmetriák sem egydimenziósak, tehát ugyanaz a szereplő játszhat bizonyos szektorokban központi, másokban pedig kiszolgáló szerepet. Ugyanakkor összességében mégiscsak igaz, hogy a jelenlegi világrend a Nyugat fölényén és központi pozícióján alapul, s a feltörekvő államok jellemzően ehhez igyekeznek csatlakozni, nem pedig önálló centrummá válni.

Ez a világrend az utóbbi évtizedekben átalakulóban van, s évszázadok óta most először jelent meg a lehetősége annak, hogy az eddigiek mellett egy új centrum is kiemelkedjék. Ez a potenciális új centrum pedig nem más, mint Kína. A távol-keleti óriás rendelkezik egyrészt a centrális szerephez kapcsolódó történelmi tapasztalattal és igénnyel; másrészt a szükséges mérettel; harmadrészt a nélkülözhetetlen természeti és emberi erőforrásokkal; negyedrészt néhány éven, évtizeden belül azzal a gazdasági teljesítménnyel és fejlettséggel, amely lehetővé teszi a központi szerephez kerülést. Nem állítjuk, hogy mindez Kínát olyan kizárólagos globális centrummá fogja tenni, mint amilyen jelenleg az USA vezette Nyugat, de az egyértelműnek látszik, hogy az ország egy többpólusú világ egyik pólusává válik, a több centrum közül az egyik lesz, és a legtöbb területen megszűnik más központok (fél)perifériájaként szolgálni.

3. A történelmi centrum

Kína a történelem nagy részében mindig is központi szerepet töltött be (Salát, 2014). A mai Kína területén található neolitikus kultúrákból kialakuló első kínai államok egyértelműen fejlettebbek és gazdagabbak voltak, mint a körülöttük elhelyezkedő, a szervezetség alacsonyabb fokán élő „barbárok”, s amikor Kr. e. 221-ben ezen államokból létrejött a Kínai Császárság, az a következő két évezredben – rövid megszakításokkal – az egész kelet-ázsiai térség legnagyobb hatalma lett. Az első tartós dinasztia, a Kr. e. 3. és Kr. u. 3. század között fennállt Han-ház birodalma mind területét, mind népességét, mind regionális szerepét tekintve megfelelt a vele egy időben létezett Római Birodalomával, azzal a különbséggel, hogy a Római Birodalom idővel megszűnt, a kínai viszont *mutatis mutandis* ma is létezik.

A kelet-ázsiai térség a 19–20. századig a gazdasági integrációnak alacsony fokán állt, így gazdasági értelemben centrum–periféria viszony nem alakult ki, ugyanakkor a politika és a kultúra területén egyértelműen Kína volt a központ. Közvetlen szomszédságát Kína katonailag is időről időre meghódította, az ennél távolabbi szomszédai pedig kínai „adófizetőkké” váltak. Ez utóbbi státusz nem azt jelentette, hogy a japán, koreai, vietnámi, belső-ázsiai vagy indokínai területek uralkodói ténylegesen a kínai császár vazallusai lettek volna, de azt igen, hogy – amennyiben kapcsolatokat akartak fenntartani az Ég Fiával, vagyis a kínai császárral, hogy kereskedhessenek Kínával –, névlegesen el kellett ismerniük a fennhatóságát, időről időre szimbolikus ajándékokat („adót”) kellett küldeniük neki, s bizonyos politikai aktusokhoz – például egy új király trónra lépéséhez – szükség volt a kínai uralkodó jóváhagyására.

Az Ég Fia a kínai elképzelés szerint az egész Égalattit uralta – vagyis „mindent, ami az Ég alatt van” –, vele egyenrangú uralkodó nem létezhetett a világon, minden más király, fejedelem, törzsfő vagy egyéb uralkodó az alárendeltjének számított. Mivel a kínai kereskedelem igencsak nyereséges tevékenység volt, a belső ügyekbe pedig a kínaiak nem szóltak bele, a térség uralkodóinak többsége általában vállalta ezt a névleges függést, legalábbis azokban a korszakokban, amikor Kína erős volt. Ennek megfelelően Kelet-Ázsia államait Kína egy olyan nemzetközi rendszerbe szervezte, amelynek ő állt a csúcán, s amelyben mindenki más igyekezett hozzá igazodni, Kína tehát vitathatatlanul centrális szerepet töltött be. Mivel a nemzetközi munkamegosztás a premodern korban kezdetleges volt, vitatható, hogy a világrendszer-elmélet fogalmai szerint is magterületnek számított-e, de ez témánk szempontjából nem lényeges.

A központi szerep igaz volt a kultúra területére is: Kína volt a központ, a koreaiak, japánok és vietnámiak a kínai írást és a klasszikus kínai nyelvet is átvették (majd alakították ki ennek alapján saját írásrendszereket), de befogadták a kínai konfucianizmust, a mahájána buddhizmus kínai iskoláit is, és a kínai építészettől kezdve a hangszereken át az evőpálcák használatáig egy sor kínai elem is kultúránk részévé vált.

Kína saját maga által is észlelt és hangoztatott centrális szerepét jelzi, hogy a kínaiak a mai napig is „középsőnek” (*zhong*) neveznek mindent, ami kínai, s „külsőnek” (*wai*), ami nem az. Így az ország köznapi neve is „*Zhongguo*”, vagyis „Középső Ország”, a hivatalos nevében a „Középső Virágzás” (*Zhonghua*) szerepel, az olyan kifejezésekben pedig, mint a „kínai konyha”, „kínai orvoslás” stb., szintén a „középső” szerepel jelzőként. Minden más „külső” (*wai*), „tengerentúli” (*yang*) vagy „nyugati” (*xi*), tehát a Középhez képest periférikus.

Ez a Kína-centrikus világgép a 19. században a nyugati behatolásnak köszönhetően összeomlott. A kínaiak sokáig nem észlelték, hogy a nyugati haditechnika fölénye a társadalmi és gazdasági fejlettségnek köszönhető, és a behatolókat ugyanolyan barbároknak tekintették, mint a korábbi korok lovas nomád hódítóit. Idővel azonban szembesülniük kellett azzal, hogy a nyugati fegyverek mögött egy egész civilizáció áll, amely az erőszakkal megnyitott kikötőkön keresztül elkezdte Kínát a saját perifériájává tenni. Az ország a nyugati ipari termékek piacaként, olcsó nyersanyagok és munkaerő forrásaként kapcsolódott be a nemzetközi munkamegosztásba, s a 19. század végére gazdaságilag és kulturálisan már egyértelműen periférikus helyzetbe került. Mindezt követte a politikai eljelentéktelenedés is, a 20. század elején a Kínai Császárság összeomlott, a helyére lépő Kínai Köztársaság pedig még inkább kiszolgáltatottá vált a külföldnek.

Mindeközben ellenpéldaként ott volt Japán, amelyet a 19. században ugyanolyan kihívás ért a centrum részéről, mint Kínát, de eltérő választ adott rá, villámgyors modernizációba kezdett, aminek következtében a század végére már egyértelműen Ázsia legerősebb államává vált. Nemhogy nem gyarmatosították, de maga kezdett gyarmati terjeszkedésbe, először Koreát és Tajvant szerezte meg, majd Északkelet-Kínában is érdekeltségeket szerzett, elkezdte tehát környezetét oly módon átalakítani, hogy abban ő legyen a centrum. Kína ebben a vonatkozásban is a perifériára szorult, nyersanyagai és piaci részben a japán gazdaság fejlődésének szolgálatába álltak.

4. Kína talpra áll

Kína kiszolgáltatott helyzetének a második világháborús japán vereség, majd a Kínai Népköztársaság 1949-es megalakulása vetett véget. Az ország szuverenitása és területi egysége helyreállt (csak Hongkong és Makaó maradt gyarmat, illetve Tajvan szakadt el *de facto* a szárazföldtől), s az új kormányzat gyors modernizációs programot indított. A Nyugathoz és annak szövetségeseihez fűződő kapcsolatokat elvágta, illetve az utóbbiak a koreai háborúban való részvétel miatt kereskedelmi embargó alá vonták Kínát, és diplomáciailag sem ismerték el, tehát ebben az irányban a centrum-periféria elrendezés megszűnt, Kína izolálódott. Peking a Szovjetuniótól kapott jelentős segítséget – tőkét, technológiát és szaktudást –, de a szocialista bloknak sem vált gazdaságilag szerves részévé, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába nem lépett be, a nemzetközi munkamegosztásban alig vett részt, s külkereskedelme az 1980-as évekig minimális maradt. Az ország az önellátásra, autarkia törekedett, aminek jegyében sikerült elkerülnie, hogy aszimmetrikus kapcsolatban kelljen alárendelt szerepet vállalnia. Ugyanakkor ezáltal a külvilág fejlődésétől is elszigetelődött, így nemhogy közelebb került volna a globális centrumokhoz, de éppen, hogy távolodott tőlük, s az azokkal való kapcsolatból perifériaként sem profitált, szemben a szomszédos „kis tigrisekkel”, akik eleinte feldolgozóipari exportjukkal kapcsolódtak be a globális gazdasági vérkeringésbe. A kínai fejlődést és modernizációt a belső politikai kampányok (nagy ugrás, kulturális forradalom stb.) is visszavetették, a gazdasági teljesítmény növekedését pedig felszívta a népesség növekedése – a lakosság az 1953-as és 1982-es népszámlálások között 583 millióról több mint 1 milliárdra növekedett –, az egy főre jutó GDP alig nőtt (Salát, 2012, p. 76).

Az 1978 végén meghirdetett „reform és nyitás” (*gaige kaifang*) politikája célként tűzte ki a kínai gazdaság növekedésének felgyorsítását, az életszínvonal emelését, az ország modernizációját, össznézeti erejének növelését, s összességében nagyhatalmi státuszának visszaszerzését. A kínai gazdaság ekkor rendkívül rossz állapotban volt. Az egy főre jutó éves GDP 155 dollár körül alakult,² ez a kelet-afrikai Burundi szintjének felelt meg, s olyan országok is megelőzték, mint Banglades, Haiti, Ruanda vagy Uganda (Countryeconomy.com, 2021). Az ipar az 1950-es években importált szovjet technológiát alkalmazta, a fejlesztések elmaradtak, a mezőgazdaságban pedig a rendkívül alacsony hatékonyságú népi kommunák működtek, aminek következtében még az 1970-es években is előfordultak lokális éhínségek. Politikailag az ország elszigeteltsége az 1970-es évek eleje óta valamelyest enyhült, de ennek hatásai a gazdaságban nem jelentek meg, külföldi befektetések nem érkeztek.

² <https://countryeconomy.com/gdp?year=1978>

Mivel Kína saját modernizációjához nem rendelkezett se a szükséges tőkével, se a technológiával, s reménye se volt arra, hogy mindezeket saját forrásból előteremtse, a Teng Hsziao-ping neve által fémjelzett új programban nagy hangsúlyt kapott a „nyitás”. Ez azt jelentette, hogy Kína az autarkiaival szakítva először óvatosan, majd egyre fokozódó mértékben megnyitotta határait a külföldi befektetők és kereskedők előtt, s tudatosan csatlakozott a globalizáció ekkoriban induló új hullámához (Ökten, 2019, p. 111–116; Salát, 2011). A nemzetközi vérkeringésbe elsősorban a szinte kimeríthetetlen mennyiségű olcsó, fegyelmezett kínai munkaerő, másrészt a rendelkezésére álló jelentős mértékű természeti erőforrások által tudott becsatlakozni. Az 1970-es évek végétől a külföldi tőke elkezdett beáramolni az országba, s a korábban is a perifériához sorolt – de a nemzetközi munkamegosztásban az izoláció miatt részt nem vevő – Kína klasszikus perifériává vált. A periférikus helyzetű államok jellemzői közül az ország a reform és nyitás első szakaszában (nagyjából az ezredfordulóig) az alábbiaknak felelt meg:

- a mezőgazdaságból élő népesség nagy aránya;
- a modern technológia hiánya;
- elégtelen infrastruktúra;
- az iparban az alacsony hozzáadott értékű, munkaintenzív termelés túlsúlya;
- az ország nyersanyag-exportőr;
- agyelszívás a centrum országai által;
- alacsony nemzeti össztermék;
- alacsony bérek.

Mindezek különösen a folyamat elején voltak jellemzők, amikor a népesség több mint 80%-a vidéken élt és a mezőgazdaságban dolgozott, és a fejlődésnek nemigen volt más útja, mint hogy a vidéki munkaerőfelesleget olyan feldolgozóipari tevékenységekbe csatornázzák át, amelyek elsősorban exportra termeltek, s amelyek éppen az alacsony munkaerőköltségek miatt voltak versenyképesek. A nagy mennyiségű olcsó munkaerő, illetve a természeti erőforrások kihasználása – Kína az 1980-as években még kőolajat is exportált – a vilárendszer-elmélet szerint egyfajta kizsákmányolás, ugyanakkor a másik oldalról nézve kifejezetten pozitív fejlemény volt Kína számára, mert tőkéhez, technológiához, szaktudáshoz jutott, piaci ismereteket és tapasztalatokat szerzett, adóbevételekre tett szert, és munkahelyeket teremtett jelentős munkaerőfeleslege számára. A centrum-periféria viszonylatban elfoglalt periférikus helyzete tehát a mechanikus „kizsákmányoló-kizsákmányolt” szembeállítás helyett inkább úgy értelmezendő, hogy a fejlődés akkori fokán Kína az autarkiaival szakítva megteremtette a maga számára a lehetőséget, hogy egyáltalán része lehessen a vilárendszernek, ez pedig idővel meghozta az esélyt a feljebb lépésnek is. Mindez nem volt újdonság, Kína az „ázsiai kistigrisek” útját követte, amelyek tapasztalatai ekkor már rendelkezésre álltak. Megjegyzendő, hogy az elmúlt négy évtized páratlan növekedése ellenére a periféria fenti sajátosságai – enyhébb formában – még most is megfigyelhetők, az ország egyenlőtlenül fejlődött, a fejlett országokhoz képest még mindig magas a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, a gazdasági tevékenység számottevő része alacsony hozzáadott értékű, jelentős a feldolgozóipari export, s egy főre jutó GDP alapján Kína még mindig a fejlődő országok közé tartozik.

Itt érdemes megjegyezni, hogy bár Kína magát szocialista országnak vallja, ez a világgazdasághoz való viszonyában nem mutatkozik meg, beleilleszkedett abba a piacialapú globális kapitalista világrendbe, amelyet Wallerstein és követői leírnak (Ökten, 2019, p. 114). Magával a rendszerrel szemben tehát Kína – egyelőre – nem viselkedik kihívóként.

5. Út a centrum felé

A periféria általános problémája, hogy a nemzetközi munkamegosztásban való részvétele rendszerint konzerválja a helyzetét, a centrum–periféria viszony újratermeli önmagát (Kocsis, 2020, p. 144, 147). Az elmaradott országok nehezen tudnak kitörni, mert az alacsony profitot hozó nyersanyagexportjuk és kis hozzáadott értéket termelő munkaintenzív tevékenységük bevételét a centrumországok magasabb hozzáadott értéket képviselő termékeinek és szolgáltatásainak importjára költik, így nem jut tőke a feljebb lépésre. Kínának azonban sikerült elkerülnie ezt a csapdát, mert volt néhány olyan tényező, amely egyedivé tette a periféria országai között.

Először is, míg a periférikus országok gyakran gyenge és instabil kormányzattal és állammal rendelkeznek, amit a centrum kíméletlenül kihasznál, a Kínai Népköztársaság kormányzata jól szervezett, erős és hatékony volt már a „reform és nyitás” kezdetén is, s a periférikus helyzetből származó előnyöket (adóbevételek, tudás és technológia elérhető közelségbe kerülése, lakossági jövedelmek növekedése) igyekezett kihasználni arra, hogy idővel a technológiai lépcsőn s ezzel a periféria–félperiféria–centrum hierarchián belül feljebb tudjon lépni. A megnövekedett bevételek jelentős részét ipari termékek importja helyett infrastruktúra-fejlesztésre, oktatásra, kutatás-fejlesztésre költötték, így Kína nem ragadt bele a periférikus helyzetbe.

Másrészt, a tipikus perifériához képest a kínai lakosság képzettségi szintje és egészségi állapota kifejezetten jó volt. A maói időszakban – minden katasztrofális hatású politikai kampány ellenére – sikerült kialakítani egy általános oktatási és közegészségügyi rendszert, ami alkalmassá tette a lakosságot a modernizációban és a globalizációban való részvételre. Az egy főre jutó GDP tekintetében, mint láttuk, a „reform és nyitás” korszak elején Kína a fekete-afrikai országokkal állt egy szinten, de ez az adat elfedi azt a ténytet, hogy lakossága jóval képzetesebb és egészségesebb volt az utóbbiaknál.

Harmadrészt, Kínát kiemeli a periféria országai közül az a kulturális háttér és hagyományrendszer, amely nagyra becsüli a kemény munkát, a kockázatvállalást, a takarékoságot, a tudást és tanulást. Kína több évezredes fejlett civilizációval rendelkezik, s az ország számára a centrális helyzet a természetes, hiszen az elmúlt másfél évszázad kivételével az írott történelem kezdetétől fogva ilyet töltött be. A centrum felé való közeledés tehát az ország lakói és vezetői számára magától értetődő folyamat, amely a világ rendjének helyreállítását jelenti. A periférikus szerepet eleve csak átmeneti állapotnak szánták.

Negyedrész, Kína hatalmas mérete – területe és lakossága – lehetővé teszi egyrészt egy kiterjedt belső piac kialakulását, amely enyhíti a külföldnek való kitettséget, másrészt megakadályozza olyan monokultúrák – s ezzel egyoldalú kiszolgáltatottságok – kialakulását, amely egyes periférikus országokra jellemző. Az ország a méreteiből adódóan sem állt rá egyetlen termékcsoport előállítására, a kínai gazdaság kifejezetten diverzifikált. A hatalmas belső piac rendkívül éles versenyt is jelent a kínai gazdaság szereplői számára, amely felkészíti őket a globális versenyben való részvételre.

Mindezeknek a tényezőknek köszönhetően Kína periférikus szerepe ideiglenesnek bizonyult, az országnak sikerült közelebb lépnie a centrumhoz, félperifériává vált. Ez sem egyedi, a centrum–félperiféria–periféria kategóriák között van átjárás, s korábban is előfordult már, hogy egy ország előrelépett (pl. Japán) vagy visszaesett (pl. Portugália).

A határok nem egyértelműek, ezért természetesen lehetetlen pontosan megmondani, hogy mikortól tartozik Kína a félperifériához. Maga Wallerstein (1974c, p. 5) is foglalkozott a kérdéssel („Hogyan ismerünk fel egy félperifériális országot, ha találkozunk eggyel?”), de nem adott olyan választ, amely a negyven évvel későbbi Kína esetére is érvényes lehetne. Egy ország státuszának megállapítására különböző módszerek léteznek, például Arrighi és Drangel (1986) az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP) alapján kategorizálta az országokat, Grell-Brisk (2017) pedig az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelmet (GNI) vette figyelembe, ez utóbbi ugyanis valamelyest jobban tükrözi az összetett viszonyokat, amelyek a komplex nemzetközi rendszert jellemzik, illetve a periféria–félperiféria országokban fontos szerepet játszó hazautalásokat is tartalmazza.

Grell-Brisk GNI/fő alapú számításai szerint Kína 2000-ben került át a perifériáról a félperiférikus államok sorába, s azóta folyamatosan közeledik a centrum felé. 2015-ben a félperiférikus országokra jellemző GNI/fő zóna közepén helyezkedett el, vagyis a magterületektől még távol volt, de a trend egyértelműen az, hogy halad azok irányába. Ez a vilárendszer-elemzés egyik addigi fő tételét is felborítja, miszerint a periféria–félperiféria–centrum eloszlásra piramis forma jellemző, vagyis a legtöbb ország és ezzel együtt a legnagyobb népesség a perifériához tartozik, ennél kevesebb a félperiférikus helyzetű, s a hierarchia csúcsán álló centrumországok vannak a legkevesebben. Kína és több más ország felemelkedésével azonban a 2000-es évektől már többen tartoznak a félperifériához, mint a perifériához, ami a rendszer eddigi stabilitását is veszélyeztetheti, hiszen megkérdőjelezi a félperiféria hagyományos közvetítő és stabilizáló szerepét.

Természetesen a csupán a GNI/fő figyelembevételével történő kategorizálás bírálható, hiszen ez az adat egy sor olyan tényezőtől függ, ami nem kapcsolódik a nemzetközi munkamegosztáshoz, s nem árul el semmit arról, hogy a jövedelem miből származik. Az tehát, hogy Kína konkrétan a 2000-es évben lépett feljebb, meglehetősen önkényes megállapítás, az azonban, hogy az elmúlt évtizedekben feljebb lépett, aligha vitatható. Ma már a legkülönbözőbb elemzések szerint egyértelműen a félperifériához tartozik, s olyan elemzők is vannak, akik szerint már ezen a szinten is túllépett.

Ez utóbbiak közé tartozik Cheng és Zhai (2021), akik egy új kategória bevezetését tartják szükségesnek a vilárendszer-elméleten belül, a „kvázi-centrumét”, amely valahol a centrum és a félperiféria között helyezkedik el, s amely Kínára alkalmazandó. Érvelésük, amellyel Kína „kvázi-centrum” voltát igyekeznek igazolni, akkor is fontos meglátásokat tartalmaz, ha végkövetkeztetésükkel nem teljesen értünk egyet vagy feleslegesnek tartjuk egy új fogalom megalkotását. Eszerint az alábbiak miatt indokolt Kínát külön kategóriaként kezelni:

- Egyrészt Kína gyors gazdasági növekedése önmagában is sajátos helyzetet biztosít neki az országok között, s általa Kína ma már – vásárlóerő-paritáson számolva – a világ legnagyobb gazdasága, súlya a világgazdaságon belül folyamatosan növekszik. 2017-ben a világ GDP-jének több mint 15%-át adta (a centrumok közül az USA a 24%-át, az EU a 21%-át, Japán pedig 6%-át), ezzel önmagában is más minőséget képvisel, mint a periféria és a félperiféria országai, amelyek a fentiekén kívüli magterületekkel együtt is csupán a globális GDP 33%-át állítják

elő. A nagy világgazdasági súly és a gyors fejlődés eredményeként Kína járul hozzá legnagyobb mértékben a világgazdaság bővüléséhez, 2013–2018 között például a globális növekedés 28%-át Kína produkálta, s ezzel egyértelműen a világgazdaság motorja volt. Erre egy klasszikus félperifériális ország képtelen lenne. A fejlődés mögött a legfontosabb tényező a termelékenység növekedése: míg Kína 1960-ban a világ népességének 20,19%-át adta, a GDP-jének csak 4,4%-át; 2017-ben viszont a népesség 18,4%-ával a globális GDP 15,2%-át produkálta (azóta ez természetesen tovább nőtt). Mindezek az adatok azt jelzik, hogy Kína súlya a világgazdaságban nagyobb, mint az USA kivételével az összes centrumországé.

- Másrészt, Kína a 2000-es évek óta jelentős külföldi befektetővé és segélyező országgá vált. A külföldre befektetett tőkeállomány nagysága tekintetében 2002-ben a huszonötödik volt az országok rangsorában, 2018-ra feljött a harmadik helyre, az Egyesült Államok és Hollandia mögé. Az évente befektetett tőkét számítva 2018-ban már a második helyen volt. Az ezt megelőző években folyamatosan a globális FDI több mint 10%-át adta. Kínai sajátosság, hogy az ország egyszerre fektet be a periférián és a centrumban, a kínai FDI-nek a legkülönbözőbb célpontjai vannak az afrikai bányáktól kezdve a német csúcstechnológiai cégekig. A félperiféria jellemzője, hogy a perifériával szemben centrumként viselkedik, vagyis ásványkincsek kitermelésébe, mezőgazdasági ültetvényekbe, alacsony hozzáadott értékű termelésbe fektet, s Kínának sok ilyen befektetése van. Ugyanakkor az, hogy a magterületek legfejlettebb iparágaiiban is igyekszik megvetni a lábát, nem tipikus félperifériás törekvés.
- Harmadrészt, Kína külkereskedelme is számos sajátosságot mutat, egyrészt a mérete, másrészt az összetétele miatt. Kína a világ országainak többsége számára a legfontosabb kereskedelmi partner, exportja csaknem folyamatosan növekszik, s azon belül a magas hozzáadott értékű termékek aránya is nő. A digitális gazdaság és az ehhez kapcsolódó technológiák sok területén világszerte: ilyen például az e-kereskedelem vagy a mobiltelefonos fizetés. Mindezek miatt a kereskedelem szempontjából a világ országainak zöme jobban függ Kínától, mint a centrum centrumától, az Egyesült Államoktól, ami szintén egyedi helyzetet biztosít számára.
- Negyedrészt, Kína a globális pénzügyek területén is kezdeményezőként lép fel, alapítója a BRICS Új Fejlesztési Bankjának, az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Banknak és más szervezeteknek, amelyek potenciális versenytársai a centrum által kontrollált pénzügyi intézményeknek (IMF, Világbank). Valutájának nemzetközivé tételére is kísérleteket tesz.
- Ötödöröszt, Kína globális versenyképessége már régen nemcsak olcsó munkaerejének köszönhető. Számos eredményt ért el a csúcstechnológiában, sok területen a világ élvonalába tartozik. Ilyen a kvantum-számítástechnika, az 5G hálózat, a mesterséges intelligencia, a biotechnológia vagy a nagysebességű vonatok. A hagyományos iparágak is egyre fejlettebbek, 2010 óta a kínai ipar összességében nagyobb hozzáadott értéket állít elő, mint az amerikai, 2018-ban a kínai ipar globálisan a hozzáadott érték 28%-át produkálta. A szellemi tulajdonjogok védelmében is nagy előrelépést mutat, és a világon a második legtöbb nemzetközi szabadalmat nyújtja be.
- Hatodrészt, a Kína által indított Övezet és Út kezdeményezés (BRI) a nemzetközi együttműködés és az összeköttetések kialakításának új formáját valósítja meg, kiterjedt külföldi befektetésekkel jár, és olyan országokban járul hozzá az infrastruktúra fejlesztéséhez, amelyek eddig ebből a szempontból elhanyagoltak számítottak. Ebben is más Kína, mint a félperiféria többi része.

Cheng és Zhai a fentiek miatt úgy gondolja tehát, hogy Kína nem fér bele a hagyományos centrum–félperiféria–periféria kategóriákba, ezért érdemes számára egy külön kategóriát létesíteni, a „kvázi-centrumét”. Ez lehetővé teszi a világrendszer-elemzés hagyományos tételei és a Kína jelenlegi helyzete közötti ellentmondások feloldását.

A fenti érvelés számos pontja vitatható. Egy gazdaság nagysága vagy a világgazdaságban elfoglalt súlya önmagában nem mond sokat arról, hogy a világrendszerben az adott ország hova tartozik, miként vesz részt a nemzetközi munkamegosztásban. Egy nagyobb méretű állam ásványkincskitermeléssel vagy alacsony hozzáadott értékű tevékenységgel is nagy gazdaságot működtethet, de ettől még nem feltétlenül közeledik a centrumhoz, hiszen ez utóbbinak a fő sajátossága a legfejlettebb technológiák feletti monopólium. Ugyanez igaz a világgazdasági fejlődéshez való hozzájárulással kapcsolatban is: ha egy nagy ország alacsony szintről indulva közepesen fejlett technológiák átvételével gyorsan felfejlődik egy közepes szintre – ami sokkal könnyebb, mint egy már fejlett országnak további növekedést produkálni –, annak a világgazdaság össztermelésében nagy hatása lesz, de korántsem jelenti a félperifériális státusz elhagyását, sőt akár annak rögzülését is magával hozhatja. A külföldi befektetések sem jelentik azt, hogy egy ország már nem a félperiférián van, a periférián való befektetés ugyanis eleve a félperiféria tipikus viselkedése, a centrum cégeiben való tulajdonszerzés pedig nem jár automatikusan a befektető ország előrelépésével, hiszen csupán mások által már kifejlesztett technológiák megvásárlásáról van szó. A külkereskedelem kiterjedtsége és a centrum megközelítése közötti összefüggés sem egyértelmű, hiszen nem a mennyiség a döntő – a nagy nyersanyag-kitermelő országok is jelentős kereskedelmet folytatnak –, hanem a minőség, az export- és import összetétele. Kína esetében különösen fontos megemlíteni, hogy exportjának számottevő részét – a csúcstechnológia területén is – részben vagy egészben külföldi tulajdonú vállalatok bonyolítják, akik saját innovációjukra támaszkodva Kínában folytatnak olcsó összeszerelő tevékenységet. A statisztikákban az ő kivételük kínai *high-tech* exportként jelenik meg, valójában azonban tevékenységük klasszikus centrum–(fél)periféria mintázatot követ. Az alternatív pénzügyi intézmények felállítása a nemzetközi munkamegosztáshoz csak áttételesen kapcsolódik, a hitelek felhasználásának minőségéről önmagában az intézmények létrehozása keveset árul el. A kínai részvétellel alapított pénzügyi intézmények a félperiféria összefogásaként is értelmezhetők, ami nem hoz minőségi változást.

A fenti érvek tehát, amelyeket nemcsak Cheng és Zhai használnak, hanem – eltérő hangsúlyokkal – gyakorlatilag mindenki, aki Kína helyét igyekszik meghatározni a világrendszerben, egyértelműen bizonyítják, hogy Kína a világgazdaság egyik fontos pólusa, főszereplője, köznapi értelemben vett központja, de annak igazolására, hogy a világrendszer-elmélet szerinti centrum vagy kvázi-centrum lenne, nem elegendők. Emiatt az ország a félperiféria egy speciális esetének is tekinthető.

Kérdés persze, hogy érdemes-e egyáltalán arra törekedni, hogy – például egy új fogalom bevezetésével, ahogy Cheng és Zhai teszi – a mai Kínát beleillesszük egy több évtizedes elméletbe. Ez azért is problémás, mert a klasszikus wallersteini elmélet országokban gondolkodik, de ez Kína komplex realitásának értelmezésére alkalmatlan, hiszen itt országon belül is tapasztalható a centrum–félperiféria–periféria hármásának megjelenése, akár földrajzilag, akár szektorálisan, s a nemzetközi munkamegosztásba nyilvánvalóan másként kapcsolódik be Sanghaj, mint egy Ningxia-beli falu, egy shenzheni high-tech cég, mint az ugyanezen város külvárosában működő összeszerelő üzem. Ezek a belső különbségek természetesen nemcsak Kínára jellemzők, de itt különösen nagyok, s azt is kér-

désessé teszik, hogy van-e értelme általánosságban kínai gazdaságról vagy annak státuszáról beszélni. Zhang (2012, pp. 29–35) például nagyhatású könyvében Kínát fejlett és feltörekvő országok egymással szoros interakciót folytató halmazaként ábrázolja, amelyek valós helyzetét az országos átlagadatok inkább elfedik, mint feltárják.

6. A világ élvonalában

A Cheng és Zhai által említett – s máshol is sokat tárgyalt – jelenségek közül van kettő, amelyek a fenti kétségek ellenére arra utalnak, hogy Kína helyzetének leírására mégsem elég a félperiféria kategóriájának alkalmazása. Ezen jelenségek alapján, ha Kína jelenleg még nem is centrum, már rendelkezik vagy hamarosan rendelkezni fog azokkal a kapacitásokkal és ambíciókkal, amelyek révén azzá válhat.

Az egyik ilyen tényező a tudomány és technológia villámgyors fejlődése. Ez a viszonylag új folyamat alkalmas arra, hogy alapvetően átalakítsa a nemzetközi viszonyokat, s Kínát valóban a centrumba emelje, akár a világrendszer-elemzés fogalmai szerint, akár a szó köznapi értelmében. A centrum fő előnye a perifériával és félperifériával szemben, hogy rendelkezik azzal az élenjáró (*cutting-edge*) technológiával, amely biztosítja, hogy a mindenkori „vezértermékek” piacát uralja, ezek biztosítják ugyanis a legnagyobb profitot. Mivel a technológia folyamatosan áramlik a centrumból a periféria felé, a centrumnak mindig újabb és újabb technológiákkal és termékekkel kell előállnia, hogy vezető szerepét és profitját megőrizze, s monopóliumát újraterelessen (Wallerstein, 2010, p. 59; Kocsis, 2020, p. 147–148). Ehhez fejlett innovációs ökoszisztémára, kiterjedt vállalati és állami kutatás-fejlesztési tevékenységre van szükség. Ilyennel Kína a 2000-es évekig nem rendelkezett, ennek is volt köszönhető a lemaradása.

A kínai döntéshozók azonban tisztában voltak vele, hogy saját innováció nélkül az ország csak bizonyos – félperifériális – szintet tud elérni, s ott meg fog rekedni, ha csak nem használja a rendelkezésére álló források számottevő részét a kutatás-fejlesztési tevékenység ösztönzésére. E terület fontosságát már Teng Hsziao-ping is felismerte, ennek köszönhetően a „reform és nyitás” elején, az 1970-es évek végén meghirdetett „négy modernizáció” (*sige xiandaihua*) egyik eleme a tudomány és technológia fejlesztése volt. Mivel a program szinte nulláról indult, az első egy-két évtized nem hozott látványos eredményeket, a kapcsolódó oktatási és tudományos fejlesztések arra voltak elegendők, hogy Kína be tudja fogadni az importált technológiát. Az 1990-es évektől a célok ambíciózusabbakká váltak, például az ekkor meghirdetett „985-ös projekt” (*jiubarwu gongcheng*) azt tűzte ki célul, hogy nagyjából egy tucatnyi (a szám mára 39-re emelkedett) kínai egyetemet világszínvonalúvá fejlesszenek. A különböző nemzetközi rangsorok szerint ez részben sikerült is, a 985-ös egyetemek többsége bekerült a világ legjobb 500 felsőoktatási intézménye közé, az ezekből kiemelkedő „C9-es liga” (vagyis a 9 valódi elitegyetem) rendszerint a legjobb százba is bekerül, s a jövőben további előrelépések várhatók. A globális elitegyetemek működtetése gyakorlatilag a centrum monopóliuma – a csúcsintézmények még mindig az USA-ban és Angliában koncentrálnak –, de Kína a következő nemzedékek tudományos-technológiai elitjének képzésében már elkezdte megközelíteni a magterületeket.

2006-ban Kína meghirdette *A kutatás-fejlesztési tevékenység közép- és hosszútávú fejlesztési tervét*, amely 15 évre szól. A „hazai innováció” (*zizhu chuangxin*) jelszava körül forgó program kijelölte a fejlesztendő kulcsterületeket, illetve azokat a „határtechnológiákat” (fejlett energiák, biotechnológia, lézertechnológiák, új anyagok stb.), amelyekben Kínának globálisan is az élre kell törnie. A terv célul

tűzte ki, hogy a K+F költségeket az ország GDP-jének 2005-ös 1,34%-áról 2020-ra 2,5%-ra emeljék (Cao et al., 2006; Serger & Breidne, 2007). Ez csaknem meg is valósult, 2020-ban a GDP 2,4%-ának megfelelő 375,7 milliárd dollárt költöttek kutatás-fejlesztésre, ami – azt is figyelembe véve, hogy időközben a kínai GDP is meghatszorosodott – hatalmas növekedés. Ez az amerikai adat 54%-ának, a japán 2,1-szeresének felel meg, s globálisan a második helyet jelenti (Global Times, 2021). GDP-arányosan Kína még mindig le van maradva a magterületektől, azonban ha a trendek folytatódnak, akkor hamarosan beéri őket. Egyes előrejelzések szerint a K+F költségek abszolút összegét tekintve Kína 2025-ben lehaladja az USA-t, s ezzel világelsővé válik (Chik, 2021).

Természetesen önmagukban a kutatás-fejlesztési kiadások nem határozzák meg egy ország tudományos-technológiai szintjét, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy milyen hatékonyan költik el őket, de az egyértelmű, hogy Kína látványos eredményeket ért el. Különösen az olyan technológiákra igaz ez, amelyek a közeli jövőben meghatározóak lesznek, s a további fejlődés alapjául szolgálnak, mint például a mesterséges intelligencia, géntechnológia, robotika, 5G hálózatok, ürtechnológia, elektromos járművek és a zöld energiák. Ezekben Kína vagy az élen jár, vagy alig van lemaradva a centrumtól. Pozícióját az újabb és újabb állami programok – például a világszerte nagy figyelmet kiváltott *Made in China 2025* – is megerősítik, a kínai vezetés ugyanis nyíltan célul tűzte ki a világleaderséget a legmeghatározóbb területeken. A 2021-ben meghirdetett új ötéves terv is központi szerepet szán a hazai innovációnak (Grünberg & Brussee, 2021).

Az eddigi eredmények, illetve a jövőbeli tervek – amelyek megvalósulására a múltbeli tapasztalatok alapján számítani lehet – egyértelművé teszik, hogy kutatás-fejlesztés, tudomány és technológia, innováció területén Kína centrális szerepre tör, s ha sikerrel jár, ezzel a világrendszer-elmélet szerinti pozíciója is megváltozik, hiszen a magterületek éppen az élenjáró technológiák birtoklása által biztosítják helyüket a hierarchia csúcsán.

A másik tényező, amely Kína valós elmozdulását jelzi a centrum felé, az Övezet és Út kezdeményezés, pontosabban Kína általános nemzetközi térnyerése, amely számára a BRI egyfajta brandként szolgál (Baranyi et al., 2020; Horváth & Salát, 2021). A kezdeményezés a világ több mint hatvan országát, a globális népesség 65%-át és a GDP 40%-át érinti, s meghirdetése számos bel- és külpolitikai, továbbá gazdasági okra vezethető vissza. Ezek közül nyugaton a geopolitikai vonatkozást szokták kiemelni, de ennek szerepe valószínűleg túlértékelt, inkább a gazdasági szempontok elsődlegesek. A BRI sok szempontból értelmezhető, így a világrendszer-elmélet keretein belül is. A program Kína azon – már korábban is meglévő – szándékát testesíti meg, hogy centrummá váljék, ha egyes kutatók szerint ez más módon teszi is, mint a fejlett országok (Lubieniecka, 2014).

A BRI kulcsfogalma a konnektivitás, vagyis az összeköttetések megteremtése az eurázsiai kontinensen és az ahhoz kapcsolódó Afrikában, mind „kemény”, mind „puha” infrastruktúra által. A nagyon különböző jellegű, tartalmú és méretű BRI-projektek között kevés összefüggés tárható fel, azonban a többségükre igaz, hogy az összeköttetéseket kívánja megteremteni, méghozzá oly módon, hogy az Kína számára előnyös legyen. A létrejövő utak, vasutak, tengeri útvonalak, vezetékek stb. mind olyan irányba futnak, hogy a nyersanyagok és termékek Kínába és Kínából való áramlását elő tudják segíteni. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az érintett országok számára a projektek hátrányosak volnának, de Kína számára mindenképpen előnyösek, s összességében egy olyan rajzolatot adnak ki, amelyben Kína központi helyzetbe kerül földrajzilag és más szempontból is. A BRI-projektek hálózatának tehát van legalább egy csomópontja, ez pedig Kína.

A földrajzi központ szerep mellett a BRI – a világrendszer-elemzés leglényegesebb pontját jelentő – nemzetközi munkamegosztásban is újfajta centrum–periféria elrendezést alakíthat ki. A BRI-projektek tipikusan kínai tőkéből (hitelből) és kínai technológiával megvalósuló vállalkozások, a befogadó országok tehát kínai technológiát importálnak. Ezek standardjait természetesen a kínaiak határozzák meg, s a hozzáadott érték nagy része Kínában keletkezik a technológiák kifejlesztésével, innovációval, ráadásul a szellemi tulajdonjogok birtoklása és a technológiai monopólium által bonyolultabb rendszerek esetén a befogadó országok a karbantartás és a további fejlesztések szükségessége miatt hosszú távon is Kínától fognak függeni. Természetesen, ha egy országban Kína építi ki például a gyorsvasút- vagy 5G-hálózatot, az az adott ország fejlődését elősegíti, lakóinak életminőségét emeli, ugyanakkor klasszikus centrum–periféria viszony alakul ki Kínával a középpontban (Gonzalez-Vicente, 2011, p. 77). Sok BRI-projekt még közvetlenebbül teremt ilyen viszonyt, ugyanis a hatalmas nyersanyag- és energiainportra szoruló Kína bányákba, olaj- és gázmezőkbe, mezőgazdasági területekbe fektet be, s a kitermelt nyersanyagokért ipari termékekkel fizet. A BRI-projektekkel kialakuló adós-hitelező kapcsolatok is hagyományos centrum–periféria felosztást jelentenek.

A BRI tehát egyfajta centrum–(fél)periféria elrendezés kialakulásával jár, ahol Kína a centrum, a BRI-országok pedig a (fél)periféria (Singh, 2020). Az utóbbiak fejlődéséhez a BRI jelentősen hozzájárulhat, tehát a kezdeményezés előnyeiből ők is részesülnek, ám a világrendszeren belüli státuszuk nem változik. A BRI-országok többsége eddig is a perifériához vagy félperifériához tartozott, s az új centrum megjelenése ezen nem módosít, ugyanakkor a nemzetközi mozgásterület növelheti, hiszen Kína felemelkedésével lehetővé válik számukra a több magterület közötti egyensúlyozás, akár a centrumok versenyztetése, egymás elleni kijátszása is.

7. Kilátások

Kína hosszú utat járt be: az elmúlt néhány száz évben a centrumból kiszorult a perifériára, majd azon is kívülre, s csak az 1980-as évektől kezdve sikerült visszakapaszkodnia a perifériára. Ma már legalábbis félperifériának számít, de egyértelmű, hogy nem elégszik meg ennyivel, újra centrummá akar válni, immár globálisan. Gazdaságának nagysága, külkereskedelmének kiterjedtsége, külföldi befektetései széles köre önmagukban nem biztosítanak számára centrális szerepet, de olyan minőségi változások is zajlanak az országban, amelyek jó eséllyel módosítják a világrendszer-elmélet szerint elfoglalt pozícióját is. Az ország vezetésének összes rövid-, közép- és hosszútávú terve – öt éves terv, tizenöt éves vízió, két centenáriumi célkitűzés, Made in China 2025 stb. – úgy is értelmezhető, hogy Kína tudatosan törekszik a centrumszerepre, ezek a dokumentumok ugyanis nagy hangsúlyt fektetnek az innovációra, a technológiai lépcsőn való feljebb lépésre, a közepes jövedelem csapdájának elkerülésére, vagyis egy olyan helyzet kialakítására, amelyben Kína rendelkezik azokkal az élenjáró technológiákkal és vezértermékekkel, amelyek biztosítják az értéktöbblet hozzá áramlását. Az Övezet és Út kezdeményezés, amely szintén fontos szerepet kap a tervekben, az eurázsiai szuperkontinens olyan újjászervezését jelenti, amelyben Kína a létrejövő hálózatok földrajzi csomópontjában helyezkedik el, és technológiaexportjával is klasszikus centrum pozícióba kerül.

A kínai törekvésekre természetesen reagál a világrendszer többi szereplője, s ezek a reakciók befolyásolhatják Peking terveinek megvalósulását. A hagyományos centrum, a Japánnal kiegészült Nyugat

nem nézi jó szemmel Kína felemelkedését, hiszen az érdeke az, hogy Kína megmaradjon a perifériális-félperifériális helyzetben. Ennek tudható be az az Egyesült Államok és szövetségesei által bevezetett technológiai blokádnak, amely éppen azt célozza, hogy Kína ne juthasson hozzá a legfejlettebb technológiákhoz, vagy ha már rendelkezik ilyenekkel (pl. 5G hálózat), ne tudja exportálni őket. A Biden-adminisztráció által meghirdetett nagy amerikai kutatás-fejlesztési tervnek is a technológiai előny – és ezzel a globális monopólium – megtartása a célja. Válaszul Kína még nagyobb súlyt fektet a hazai innovációra, a technológiai fejlesztésekre és a (fél)perifériával való együttműködésre.

A periféria és a félperiféria országai azonban, ha közvetlen politikai és biztonsági érdekeiket nem érinti Kína felemelkedése – ez utóbbi a saját régiójában fordul elő –, másként tekintenek a folyamatra. Egy új centrum kialakulása a régi mellett pozitív fejlemény lehet ezen államok számára, hiszen a hagyományos monopóliumok megtörését, vagyis versenyhelyzetet jelent, amelyet jó döntésekkel a köztes országok ki tudnak használni. A (fél)periféria tehát az eddigi egyirányú függés és kényszerpálya helyett választási lehetőségekhez, mozgástérhez jut, s profitálhat a centrumok versengéséből. Ez magyarázza, hogy a BRI-országok miért fogadták örömmel a kezdeményezést, s hogy a (fél)periférián miért nincsenek olyan ellenérzések Kínával szemben, mint a centrumokban.

Kérdés, hogy kialakulhat-e olyan világrendszer, amelyben egynél több centrum van. Ez minőségi változást jelentene, hiszen a hosszú 16. század, a jelenlegi világrendszer kialakulása óta mindig csak egy centrum volt, ennek megfelelően az egész elmélet egy központtal számol. Most sincs kizárva, hogy Kína előrelépése nem egy alternatív centrum kialakulását, hanem a hagyományos centrum kibővülését jelenti, tehát strukturális változást nem hoz. Az azonban biztos, hogy – a világrendszer-elemzés keretein túllépve – egy új pólus kialakulásának vagyunk szemtanúi, s a multipoláris világrendszer kialakulásával megjelenő versengés és bizonytalanság új helyzetet teremt a köztes országok számára. Egy olyan helyzetet, amely egyszerre jár több lehetőséggel és veszéllyel, mint amit az első hidegháború vége óta eltelt évtizedekben megszoktunk. Ezért is elengedhetetlen számunkra a világban és a szuperkontinensünkön zajló folyamatok figyelemmel kísérése.

Felhasznált irodalom

- Arrighi, G., & Drangel, J. (1986). The Stratification of the World-Economy: An Exploration of the Semiperipheral Zone. *Review* (Fernand Braudel Center), 10(1), 9-74.
- Baranyi T. P., Goreczky P., & Salát G. (2020). A kínai Övezet és Út kezdeményezés – mítosz és valóság. *Külgazdasági Intézet*. <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2020.98>
- Cao, C., Suttmeier, R. P., & Simon, D. F. (2006). China's 15-year science and technology plan. *Physics Today*, 59(12), 38-43. <https://doi.org/10.1063/1.2435680>
- Cheng, E., & Zhai, C. (2021). China as a “Quasi-Center” in the World Economic System: Developing a New “Center–Quasi-center–Semi-periphery–Periphery” Theory. *World Review of Political Economy*, 12(1), 4-26. <https://doi.org/10.13169/worlrevipoliecon.12.1.0004>
- Chik, H. (2021. július 16). China set to pass US on research and development spending by 2025. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3141263/china-set-pass-us-research-and-development-spending-2025>
- Countryeconomy.com. (2021). GDP - Gross Domestic Product. (1978). <https://countryeconomy.com/gdp?year=1978>
- Global Times. (2021. szeptember 23). China's R&D spending narrows gap with US, ranking second in world: NBS. *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1234914.shtml?id=11>
- Gonzalez-Vicente, R. (2011). China's Engagement in South America and Africa's Extractive Sectors: New Perspectives for Resource Curse Theories. *Pacific Review*, 24(1), 65-87. <https://doi.org/10.1080/09512748.2010.546874>
- Grell-Brisk, M. (2017). China and global economic stratification in an interdependent world. *Palgrave Communications*, 3(1), 1-12. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.87>
- Grünberg, N. & Brussee, V. (2021). China's 14th Five-Year Plan – strengthening the domestic base to become a superpower. *Merics*. <https://merics.org/en/short-analysis/chinas-14th-five-year-plan-strengthening-domestic-base-become-superpower>
- Horváth L. & Salát G. (2021.) *Övezet és Út. Múlt, jelen, jövő*. Typotex.
- Kocsis L. Zs. (2020). A vilárendszer-elmélet alapjai: Immanuel Wallerstein Bevezetés a vilárendszer-elméletbe című könyvének bemutatása. *Európai Tükör*, 23(1), 143-152. <https://doi.org/10.32559/et.2020.1.8>
- Lubieniecka, E. R. (2014). Chinese Engagement in Sub-Saharan Africa: Can the Beijing Consensus be Explained Under World-Systems Analysis? *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 7(3), 433-450. <https://doi.org/10.1007/s40647-014-0023-1>
- Ökten, N. (2019). Incorporation to Modern World System Case Study: China. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences* 2(2), 108-120.
- Salát G. (2012). Kis császárok kora? Demográfiai folyamatok Kínában. *Kommentár*, 7(1), 75-85.
- Salát G. (2014). Kína – civilizáció, nemzetállam, birodalom? In Faragó-Szabó István (szerk.) *Világunk határai*. (pp. 263-282.) Eötvös József Collegium.
- Salát, G. (2011). Sikertörténet kényszerpályán - pillanatfelvétel Kínáról. *Egyenlítő*, 9(7-8), 32-37.

- Serger, S. S., & Bredine, M. (2007). China's Fifteen-Year Plan for Science and Technology: An Assessment. *Asia Policy*, 4, 135-164.
- Singh, S. (2020). Analyzing China's Belt and Road Initiative from a World Systems Perspective. *The Observer*, 17(2) 18-19.
- Wallerstein, I. (1974a). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Academic Press.
- Wallerstein, I. (1974b). The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. *Comparative Studies in Society and History*, 16(4), 387-415.
- Wallerstein, I. (1974c). Dependence in an Interdependent World: The Limited Possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy. *African Studies Review*, 17(1), 1-26. <https://doi.org/10.2307/523574>
- Wallerstein, I. (2010). *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*. L'Harmattan.
- Zhang, W. (2012). *The China Wave: Rise of a Civilizational State*. World Century Publishing